

تقریر برهان صدیقین آقاعلی مدرس زنوزی (سیری در «رسالة في طريقة الصديقين» آقاعلی مدرس)

عسکری سلیمانی امیری

چکیده

برهان صدیقین که از ابداعات فیلسوفان مسلمان است، از معتبرترین برهان‌ها بر وجود حق تعالی و صفات ذاتیه و فعلیه اوست. در این عرصه فیلسوفانی چون ابن‌سینا، ملاصدرا و تابعان ملاصدرا از ملاعلی نوری تا علامه طباطبایی قلم زده‌اند. آقاعلی مدرس یکی از فیلسوفان صدرایی است که در رساله فی طريقة الصديقين خود برهان ویژه‌ای اقامه کرده است. در این برهان او از ماهیت من حیث هی آغاز می‌کند و با اثبات اصالت و تشکیک وجود، بدون روی‌آوری به تقسیم وجود، احکام حقیقت وجود یا وجود من حیث هو وجود را به دست می‌آورد و نشان می‌دهد وجود من حیث هو وجود واجب‌الوجود است و از واجب‌الوجود صفات ذاتیه و سپس صفات فعلیه‌اش را نتیجه می‌گیرد. این برهان از آنجاکه بر تقسیم وجود مبتنی نیست، از برهان‌های صدیقینی که از تقسیم وجود بهره می‌گیرند، برتر است؛ زیرا در برهان‌های تقسیم، قسمی از آن وجود ممکن است. از این رو، محتمل است که قسم ممکن که همان وجود خلقی است، وجود واجب و خدای متعال را نتیجه داده باشد. اگر چنین احتمالی روا باشد، احتمالاً برهان صدیقین نباشد؛ درحالی که اگر از تقسیم وجود بهره نگرفته باشیم، این احتمال به‌طور کلی منتفی است.

واژگان کلیدی: برهان صدیقین، حقیقت وجود، وجود مطلق، ماهیت من حیث هی هی، حقیقت وجود من حیث هی، آقاعلی مدرس

«حمل الشیء علی نفسه» در رساله حملیه و نزد

منطق دانان مسلمان و فیلسوفان غرب

احمد ابوترابی^۱

چکیده

«حمل الشیء علی نفسه» از جمله قضایایی است که مفاد آن از زمان ارسطو مطرح شده است. مهم‌ترین پرسش‌ها درباره این موضوع عبارت‌اند از: ۱. آیا حمل الشیء علی نفسه حداقل شرایط یک قضیه را دارد؟ ۲. آیا این قضیه گزارشی از عالم واقع می‌دهد؟ و ۳. رابطه آن با اصل عدم تناقض چگونه است و در مبانی منطقی کدام یک از این دو اصل مقدم‌اند؟

منطق دانان مسلمان ذیل عنوان «حمل الشیء علی نفسه» و فیلسوفان غرب ذیل واژه‌های «توتولوژی»، «اصل هوویت» و «قضایای تحلیلی» به مباحث مربوط به آن پرداخته‌اند. در این میان، شیوه ورود و خروج مدرس زنوزی به مسائل این نوع حمل و تقریر وی از مشکلات این موضوع، از امتیاز ویژه‌ای برخوردار است. نگارنده در این مقاله پس از بررسی دیدگاه‌های فیلسوفان و منطق دانان مسلمان، به تحلیل دیدگاه‌های مدرس زنوزی و مقایسه میان دیدگاه‌های منطق دانان مسلمان و فیلسوفان غرب پرداخته و در پایان نظر برگزیده خود را در باب هر یک از مهم‌ترین مسائل این موضوع بیان کرده است.

واژگان کلیدی: حمل الشیء علی نفسه، ثبوت الشیء لنفسه، توتولوژی، اصل هوویت، قضایای تحلیلی، حمل ذاتی اولی، مدرس زنوزی

معرفت نفس از منظر حکیم آقاعلی مدرس

مصطفی عزیزی علویجه

چکیده

از منظر حکیم آقاعلی مدرس «نفس انسانی» حقیقت واحد و ذومراتبی است که طیف گسترده‌ای از مراتب گوناگون هستی را در خود جای داده است. نفس ناطقه در مراتب عالی خود، در اوج بساطت و وحدت و اطلاق است؛ به گونه‌ای که همه کثرات در آن مستهلک و مُندک هستند. همین نفس بسیط و مطلق در مراتب نازله خود متکثر و مقید است، و این از شگفتی‌های نفس انسانی است که وحدت و کثرت، بساطت و ترکب، اجمال و تفصیل، اطلاق و تقیید را در مراتب طولی خود جمع کرده است. حکیم تهران معتقد است نفس انسانی در پرتو حرکت ذاتی و جوهری خویش، با غایت و اصل خود که همان «نفس کلی» است، متحد شده، می‌تواند به لایه‌های باطنی خود علم حضوری پیدا کند. وی از این معرفت شهودی نفس به «علم به علم» یا «استشعار به شعور» تعبیر می‌کند. در این مقاله نخست نفس‌شناسی فلسفی حکیم مؤسس مورد بازپژوهی قرار گرفته و سپس تحلیلی از «معرفت شهودی نفس» و راهکارهای دستیابی به آن و رابطه «معرفت نفس با معرفت رب» از دیدگاه ایشان ارائه شده است.

واژگان کلیدی: آقاعلی مدرس زنوزی، معرفت نفس، حرکت جوهری، مراتب نفس، نفس کلی

تأملی در برهان قاعده «کلّ حادث تسبقه قوه و ماده» تحمّلها»

علی شیروانی

چکیده

به اعتقاد حکیمان، هر حادثی مسبوق است به قوه و ماده‌ای که حامل آن قوه است. بر اساس این قاعده، ایشان خلقت یکباره و بدون سابقه پدیده‌ها را محال می‌شمارند و از این نظر مقهورهای خداوند را محدودتر از آنچه متکلمان (منکران قاعده یادشده) بدان قائل‌اند، می‌دانند. از این رو، این قاعده در مباحث الهیاتی و شناخت چگونگی آفرینش خداوند اهمیت فراوانی دارد. در این مقاله پس از توضیح مضمون این قاعده، به بررسی دلیل عمده‌ای که از سوی ابن‌سینا و دیگران بر آن اقامه شده، پرداخته و مغالطه صورت گرفته در آن را نشان داده‌ایم، آنگاه تحقیقی را که از سوی خواجه طوسی برای متمیم آن صورت گرفته، تبیین و سپس نقد کرده‌ایم و سرانجام برهانی دیگر بر اساس اصول و مبانی حکمت متعالیه برای اثبات قاعده به دست داده‌ایم.

واژگان کلیدی: قاعده فلسفی «کلّ حادث...»، ابن‌سینا، خواجه طوسی، امکان استعدادی، حادث، قوه، ماده

کار بست نقل در علم کلام از دیدگاه ابن میثم بحرانی

مهدی کریمی

چکیده

روش‌شناسی علم کلام از جمله مباحثی است که با وجود اهمیت بسیار و فواید بسزا، آثار اندکی به کشف زوایای تاریک آن پرداخته است. تبیین روش یک علم در دو مقام «هست» و «باید» صورت می‌گیرد. نوع نخست به اصطیاد روش‌های موجود و تحلیل آنها می‌پردازد و دیگری در راستای نیل به روش بایسته سامان می‌یابد. از سوی دیگر، روش کلامی را در دو قلمرو روش عقلی و نقلی باید جست‌وجو کرد. نوشتار حاضر به قسم دوم از مقام اول معطوف است و طرح دیدگاه حکیم، متکلم و محدث برجسته قرن هفتم، کمال‌الدین میثم بحرانی را مطمح‌نظر قرار داده است. برای این مقصود، دو رکن اصلی کلام نقلی، یعنی روش استناد به حدیث اعتقادی و روش فهم الحدیث در اندیشه بحرانی بیان گردیده و سپس به راهبردهای کلامی این روش‌ها در حوزه‌های مختلف اعتقادی اشاره شده است. روش ابن میثم در استناد به اخبار اعتقادی «ووثوق مضمونی» است، نه ارزش‌سنجی رجالی، و روش او در استنباط کلامی، فقه الحدیث مبتنی بر معیارهای درون‌متنی (اصول ظهوری، بلاغی و...) و برون‌متنی (قطعیات دینی، نصوص هم‌راستا، قواعد عقلی و...) می‌باشد. این روش‌ها تأثیری عمیق در آرای کلامی او بر جای گذاشته است که نمونه‌ها و شواهد آن در سیطره مباحث اعتقادی قابل تأمل و ملاحظه است.

واژگان کلیدی: روش‌شناسی کلامی، حدیث اعتقادی، متن دینی، کلام نقلی، ابن میثم بحرانی.

اخلاق سیاسی در اندیشه فارابی

نجمه کیخا

چکیده

از نکته‌های قابل توجه در اندیشه فارابی، ترکیب اخلاق و سیاست است؛ به گونه‌ای که کتاب‌های سیاسی وی به نام کتاب‌های اخلاق و سیاست یا اخلاق سیاسی نامیده می‌شود. وی فلسفه مدنی را به دو بخش تقسیم می‌کند که یک بخش آن اخلاق مدنی است. با توجه به این مسئله، تأمل در اندیشه فارابی به منظور فهم زوایای گوناگون اخلاق سیاسی با اهمیت خواهد بود. خلق آن چیزی است که سبب خوب یا بد شدن افعال و احوال نفسانی می‌شود. هر گاه خلق نیکو که مربوط به نفس انسان می‌گردد، با قوت ذهن که مربوط به عقل است همراه شوند، فضیلت پدید می‌آید. وظیفه سیاست ترویج اخلاق و عادات و سجایا در جامعه و میان مردم است و تبیین چگونگی انجام این مسئله، از مهم‌ترین وظایف اخلاق سیاسی شمرده می‌شود. در این مقاله در کنار توجه به چیستی اخلاق سیاسی در اندیشه فارابی، به جایگاه اخلاق سیاسی و شیوه‌های نهادمند ساختن آن در جامعه و علل تنوع اخلاق سیاسی در جوامع گوناگون خواهیم پرداخت و با توجه به کاربرد معنادار تخیل و قوه خیال در اندیشه وی، ارتباط اخلاق سیاسی را با عالم خیال بررسی خواهیم کرد.

واژگان کلیدی: اخلاق سیاسی، عالم خیال، اخلاق، سیاست، مدینه فاضله، فارابی هین.